

فصل پنجم

توانمندی‌های استان مرکزی

نمایی از پالایشگاه امام خمینی در شازند

درس ۱۲ گردشگری در استان

استان مرکزی با دارا بودن منابع سرشار و غنی تاریخی و باستانی، طبیعی، فرهنگی، مذهبی و موقعیت ویژه جغرافیایی از توانمندی مناسبی برای توسعه و جذب گردشگران داخلی و خارجی برخوردار است. آتشکده‌ها، معابد، بقایا و تپه‌ها، سنگ نگاره‌ها، مزار شریف امامزادگان (ع)، بازارها و بافت‌های قدیمی و چشم‌اندازهای طبیعی، فرهنگی و صنایع دستی، از جاذبه‌های گردشگری استان مرکزی محسوب می‌شوند که شناسایی و ساماندهی آنها موجب رونق اقتصادی و ایجاد درآمد و اشتغال می‌گردد.

جاذبه‌های گردشگری استان به سه نوع تقسیم می‌شوند:

۱- جاذبه طبیعی؛ ۲- تاریخی؛ ۳- فرهنگی.

آشنایی با جاذبه‌های طبیعی

استان مرکزی دارای جاذبه‌های طبیعی فراوان مانند: کوه‌های مرتفع (سفیدخانی در اراک، اینچه قاره در نوبران، برف شاه در هفتاد قله، دو خواهران در تفرش، هفت سواران در خمین، شاه پسند در ساوه، غلیق در دلیجان و راسوند در شازند و بیش از ۱۴ قله با ارتفاع بیش از ۲۰۰۰ متر)، دشت‌ها، مخروط افکنه‌ها، دره‌های سرسبز، غارها (سوله خونزا در روستای شمس‌آباد اراک، آسیلی در انجدان، غار پریه در زرنديه خرقان، سوراخ گاو در خوره و یخچال در کوه راسوند شازند و یخچال سالمان دوز در آقداش در نوبران)، چشمه‌های معدنی، رودخانه‌ها، پارک‌ها، شکارگاه‌ها، گل‌های زینتی، کویر و تالاب است که برای گردشگری بسیار مناسب‌اند.

شکل ۲-۵- دشت خنداب

شکل ۱-۵- سد خاکی هندودر

شکل ۴-۵- پرورش گل‌های زینتی در محلات

شکل ۳-۵- کوه لجور شازند

الف - مهم‌ترین جاذبه‌های طبیعی در استان

۱- چشمه آبگرم محلات : در شمال شرقی محلات و در دامنه کوه خورزن مجموعه‌ای از چشمه‌های طبیعی، آبگرم و معدنی با آبدهی بالا قرار دارند که از اعماق زمین با حرارت حداکثر 50° درجه سانتی‌گراد به سطح زمین جاری می‌شوند. سرچشمه اصلی آبگرم داخل محوطه، زیر صخره‌ای بزرگ و سنگی قرار دارد که توسط لوله‌هایی متعدد به استخر و حمام‌های اطراف هدایت می‌شود.

شکل ۵-۵- مجتمع آبگرم محلات

آب این چشمه دارای ترکیبات سولفاته و ازته است که از آن برای درمان بیماری‌های مفاصل، نقرس، کبدی، کلیوی، صفراوی و دستگاه گوارش استفاده می‌شود. این مجموعه دارای امکانات بهداشتی، استخر و حمام‌های خصوصی مجهز به وان‌های شست‌وشو، رستوران، کافی‌شاپ و اقامتگاه مناسب برای گردشگران داخلی و خارجی است.

۲- چشمه آب معدنی گراو : این چشمه در پنج کیلومتری غرب تفرش بین روستای کبوران و طاران قرار دارد و از آب آن برای درمان بیماری‌های دستگاه گوارش و کاهش قند خون استفاده می‌شود.

۳- چشمه عباس‌آباد : در دامنه شمالی رشته کوه راسوند و در جنوب دشت شازند چشمه عباس‌آباد قرار دارد. این چشمه

در ضلع شرقی شهر شازند واقع شده و به سوی روستای عباس‌آباد و اکبرآباد جریان می‌یابد. حجم خروجی آب چشمه بین ۲۵۰ تا ۳۰۰ لیتر در ثانیه است و جزء آب‌های بسیار مناسب شرب به شمار می‌آید. این چشمه آهکی است و از آب آن برای کشاورزی و شرب استفاده می‌شود. در دهانه چشمه به سوی روستای عباس‌آباد که مسیر جریان آب است، درختان زیبای صنوبر و بید کاشته شده و با ساخت سرویس‌های بهداشتی، نمازخانه، آلاچیق، برق‌کشی و فضاسازی، مکان مناسبی برای گردشگران فراهم آمده است.

شکل ۷-۵- چشمه عباس‌آباد شازند

شکل ۶-۵- چشمه چقلی اراک

۴- کویر میقان (دریاچه میقان): در شمال شرقی اراک دریاچه‌ای فصلی قرار دارد که در هنگام بارندگی پر آب و در زمان کمی بارش به باتلاق و نم‌زار تبدیل می‌شود و خاک آن از مارن و رس است، در اثر تبخیر آب در این دریاچه طبقات نمکی شکل می‌گیرند. در گذشته مردم روستاهای حاشیه کویر گودال‌هایی در کنار دریاچه می‌کنند و نمک آن را استخراج و بعد از تصفیه به مصرف می‌رسانند. مساحت دریاچه بین ۱۰۰ تا ۱۱۰ کیلومتر مربع است که در زمستان زیستگاه پرندگان مهاجر به‌ویژه درنا از سرزمین‌های سرد سیبری است.

در کویر میقان یکی از مهم‌ترین معادن سولفات سدیم خاورمیانه قرار دارد که با احداث کارخانه در کنار آن و استخراج سولفات علاوه بر تأمین نیاز داخلی، می‌توان آن را به کشورهای دیگر نیز صادر کرد. در اطراف دریاچه و کویر، گیاهی شوره‌زاری وجود دارد که به گیاه قره داغ شهرت دارد. این گیاه بومی مانع پیشروی ماسه‌های روان می‌شود و از شاخه و برگ‌های آن برای غذای دام‌ها و از دانه آن در صنعت رنگرزی استفاده می‌شود. زیبایی این دریاچه هنگام طلوع و غروب خورشید شگفت‌انگیز است و جلوه‌ها و سراب‌های آن چشم هر بیننده را نوازش می‌دهد. مسیر تالاب این کویر از جاده اراک - طرمزد امکان‌پذیر است.

شکل ۸-۵- کویر میقان اراک

۵- دریاچه سد پانزده خرداد : این سد در ۵ کیلومتری شهر دلیجان قرار دارد. در این دریاچه امکانات مناسبی برای توسعه اسکی روی آب و ماهی‌گیری و... فراهم آمده است.

شکل ۹-۵- سد ۱۵ خرداد دلیجان

۶- دریاچه سد الغدیر : سد آبی - برقی غدیر در تنگه و فرقان در ۲۵ کیلومتری شهر ساوه واقع است. این سد آب کشاورزی و آشامیدنی دشت ساوه را تأمین می‌کند و از موقعیت مناسب تفرجگاهی برخوردار است.

شکل ۱۰-۵- سد الغدیر ساوه

۷- غار نخجیر : در ۸ کیلومتری شمال شرقی شهر دلیجان، حد فاصل نراق و دلیجان در دامنه کوه تخت، غار شگفت‌انگیز نخجیر وجود دارد که در سال ۱۳۶۸ کشف شده است. این غار از نظر اشکال و پدیده‌های رسوبی و آراگونیتی غنی بوده، منشورها و اسفنج‌های بلورین، باغ‌های مرجانی، منشورها، دالان‌ها، تراس‌ها و حوضچه‌های متعدد، جلوه زیبایی به آن داده و آن را از سرآمدترین غارهای آهکی جهان قرار داده است.

مسیر حرکت به درون غار و دالان‌های مختلف آن، کف سازی شده و به پلکان و حفاظ مجهز شده و از سیستم روشنایی برق مطلوبی برخوردار است. توده‌های عظیم استالاگمیت و استالاگتیت سراسر غار را پوشانده است و توده‌های آراگونیتی گل کلمی، شاخه‌های مرجانی و آبشارهای کریستالی، شگفتی این غار را بیشتر کرده‌اند. این غار از یک شاخه اصلی و چند شاخه فرعی تشکیل شده که از شاخه اصلی حدود ۱۱۰۰ متر برای بازدید آماده‌سازی شده و در مسیر این شاخه دریاچه‌ای با عمق ۱۰ تا ۷۰ متر وجود دارد که قابلیت قایقرانی با پارو و پدال را دارد. بخش‌هایی از این غار به نام تالار عروس و حوض آب کوثر معروف‌اند. درباره عدم وجود جاندار در غار قطعیتی وجود ندارد و احتمال وجود خفاش می‌رود. برای دسترسی به آن در کیلومتر هشت جاده دلیجان- نراق، در سمت چپ، جاده‌ای فرعی به طول چهار کیلومتر را باید پیمود.

شکل ۱۱-۵- غار نخجیر دلیجان

۸- منطقه حفاظت شده هفتاد قله : این منطقه با مساحت حدود ۹۷۴۳۷ هکتار بین شهرستان‌های اراک، خمین و محلات قرار دارد. این منطقه از نظر تنوع زندگی گیاهی، جانوری، رسوبات و سنگ‌های آتشفشانی از مهم‌ترین مناطق طبیعی به شمار می‌رود. حدود ۲۰۵ گونه گیاهی در منطقه می‌روید که عمده‌ترین آنها گندمیان، گاوزبان، درمنه، گون، شیرین بیان، ورک، خاکشیر، بومادران و ریواس می‌باشند. از مهم‌ترین خزندگان منطقه می‌توان به لاک پشت، انواع سوسمار، مارمولک، مار و افعی اشاره کرد. در منطقه هفتاد قله حدود ۷۱ گونه پرنده شناسایی شده که برخی از آنها عبارت‌اند از: دلجه، عقاب طلایی، چکاوک، چلچله، کبک، تیهو و بلدرچین. در این زیستگاه گوستخواران و علفخوارانی مانند پلنگ، کاراکل، گورکن، کل، بز، قوچ، میش و آهو در جهت ایجاد تعادل اکوسیستم آن زندگی می‌کنند. در این منطقه کتیبه‌های سنگی در دره چکاب و سیبک وجود دارد که در سال ۱۳۹۰ ثبت میراث فرهنگی شده‌اند. منطقه تحت نظارت اداره کل حفاظت محیط زیست استان مرکزی است و ورود به آن نیاز به کسب مجوز دارد. یکی از راه‌های دسترسی به آن از جاده اراک - قم و روستاهای ابراهیم‌آباد یا شاهسواران است.

شکل ۱۲-۵- منطقه حفاظت شده هفتاد قله

۹- پیست اسکی : دریاچه‌های حاصل از سدهای الغدير، ۱۵ خرداد، کمال صالح، ارتفاعات شازند و اراک از مهم‌ترین مناطقی‌اند که برای اسکی روی آب و برف در فصول مختلف مناسب‌اند. تأسیسات اسکی روی برف در ارتفاعات گردنه پاکل شازند طراحی و ساخته شده است. این پیست در جاده آسفالته شازند - هندودر در فاصله ۴۵ کیلومتری شهر اراک قرار دارد. در پیست اسکی امکانات مناسب مانند رستوران، خط تله کابین و اسکی جهت علاقه‌مندان فراهم شده است.

۱۰- شکارگاه‌ها : در استان مرکزی بیش از ۲۲ شکارگاه وجود دارد که مهم‌ترین آنها عبارت‌اند از :

شکارگاه سفیدخانی و سیاه کوه در جنوب اراک؛

شکارگاه سربند شامل ارتفاعات تپه ماهوری و کوه‌های دواريجان، دره‌های مالیر و باغ سماق لو؛

شکارگاه چال خاتون، کوه میشو، شهباز، کوه سرو، راسوند، سرسختی و پاکل، در ارتفاعات شازند، شرا و وفس در کوه‌های

غرب اراک.

در این شکارگاه‌ها قوچ، میش، کل، کبک و آهو زندگی می‌کنند.

۱۱- گردشگری روستایی : برخی از روستاهای استان برای محققان و پژوهشگران و سایر علاقه‌مندان جهت مطالعه و

مردم‌شناسی و صنایع دستی، جشن‌ها، مراسم و... از استعداد بالایی برخوردارند. و برای گردشگران داخلی و خارجی بسیار جالب و جذاب‌اند. از مهم‌ترین روستاهایی که دارای منابع گردشگری ویژه‌اند، می‌توان خورهه، دودهک، انجدان، وفس، دهنو، خنجین، هزاوه و مشهد میقان، آوه، طراز ناهید، آهو، سرآبادان، ورچه، چناقچی علیا را نام برد.

فعالیت ۱- ۵ ✓

– مکان‌های گردشگری محل زندگی خودتان را بنویسید.

- () طبیعی :
 () تاریخی :
 () مذهبی :

ب – مهم‌ترین جاذبه‌های فرهنگی

۱– جاذبه‌های مذهبی : استان ما از مهم‌ترین سرزمین‌های اسلامی است که در طول تاریخ به عنوان خاستگاه و مکانی ویژه جهت ترویج دین اسلام مورد توجه مسلمانان بوده است. وجود بقاع متبرکه، مساجد، تکیه‌ها، حسینیه‌ها، مراسم عزاداری و احترام ویژه به نوادگان و خاندان پیامبر اسلام و امامان معصوم این استان را به یکی از قطب‌های گردشگری مذهبی تبدیل کرده است.

شکل ۱۴-۵- امامزاده معصومه سیاوشان در آشتیان

شکل ۱۳-۵- امامزاده نوح بالقلو نویران

مجموعه زیارتی مشهد اردهال، آستانه، ساروق، ریحان و بیش از یکصد آرامگاه و بقعه‌های امامزادگان (علیهم السلام) و مساجد جامع ساوه و شش ناو تفرش زمینه‌های توسعه صنعت گردشگری مذهبی استان را به وجود آورده‌اند.

۲– مجموعه زیارتی آستانه : شهر آستانه در جنوب شهر شازند مدفن چهار امامزاده به نام‌های سهل‌بن‌علی(ع)، طالب‌بن‌علی(ع)، جعفر‌بن‌علی(ع) و فضل‌بن‌جعفر(ع) است که همواره مأوای عاشقان و زائران اهل بیت و نوادگان آنان بوده است. برخی از علما معتقدند که امامزاده‌های دفن شده در آستانه از فرزندان حضرت امام علی(ع) و عده‌ای آن بزرگواران را از فرزندان حضرت امام سجاده(ع) می‌دانند.

شکل ۱۶-۵- امامزاده هفتاد و دو تن شهر ساروق

شکل ۱۵-۵- مجموعه زیارتی شهر آستانه

۳- مجموعه زیارتی هفتاد و دو تن شهر ساروق: در این شهر مجموعه‌ای از آثار، ابنیه، تپه‌های باستانی و بقاع متبرکه قرار گرفته‌اند. طبق اسناد و مدارک موجود، در این مجموعه زیارتی امامزاده طاهر(ع)، شاهزاده علی(ع) و همچنین چهارتن از فرزندان و نوادگان امام سجاد(ع) و ۶۶ نفر از نوادگان امامان معصوم (علیهم السلام) و مریدان و شهدای اسلام دفن شده‌اند. این بنا متعلق به قرن ۶ هجری است. در جنب امامزاده یک آب انبار قدیمی و بقعه‌ای دیگر معروف به چهل دختران وجود دارد. در حیاط و صحن امامزادگان (علیهم السلام) امکانات مناسب برای استراحت و اقامت کوتاه مدت زائران فراهم شده است. راه دسترسی به آن از شهر اراک به فرمهین، از دو راهی آهنگران و ساروق می‌باشد.

۴- سنگ نگاره‌های تیمره: یکی از کامل‌ترین مجموعه‌های سنگ نگاره کشور در منطقه تیمره در استان مرکزی است. نیاکان ما باورها، اعتقادات و فرهنگ خود را روی صخره‌های متعددی به نسل‌های بعد انتقال داده‌اند. عمده نگاره‌ها مربوط به جانوران، به‌ویژه بز کوهی و شکار آن با تیر و کمان و نیزه توسط انسان است. دیگر نگاره‌ها تصاویر قوچ کوهی، پلنگ، گوزن، شیر، گورخر، شتر و پرندگانی مانند کبک، هدهد، و شکار با چماق، کمند و نبردهای پهلوانی است. باستان‌شناسان قدمت این سنگ نگاره‌ها را بین ۱۰ تا ۱۵ هزار سال می‌دانند. بیشترین سنگ نگاره‌ها در تنگ غرقاب - قیدو در شرق شهرستان خمین در روستاهای فرتق، آشناخور، حاجیله، رضاآباد نور، نصرآباد و آشمیسان می‌باشند (شکل ۱-۴).

پ- جاذبه‌های تاریخی

۱- آثار تاریخی خورمه: مجموعه بقایا و آثار به جا مانده در منطقه تاریخی خورمه محلات، از مهم‌ترین آثار تاریخی کشورند. مورخان از این مجموعه به نام آتشکده، معبد، کاخ، مرکز برگزاری جشن‌ها و مراسم ملی و مذهبی یاد کرده‌اند. در کاوش‌های انجام شده، آثار متعددی از دوره سلوکیان، اشکانیان، ساسانیان، و دوره اسلامی به دست آمده است. اشیای کشف شده در خورمه، کوزه دسته‌دار و کروی، قطعه سنگ‌های تزئینی، اشیای فلزی و چند اسکلت انسان مربوط به دوره اسلامی‌اند. برای دسترسی به این مجموعه از جاده محلات به آبگرم و سپس روستای خورمه بعد از طی حدود ۲۰ کیلومتر می‌توان دیدن کرد.

شکل ۱۸-۵- آثار باستانی شهر نيمور (دوره ساسانی)

شکل ۱۷-۵- آثار باستانی خورمه محلات (دوره سلوکی - اشکانی)

۲- شهر زیرزمینی ذلف آباد : ذلف آباد در ۵ کیلومتری شمال شرق شهر فرمیهن واقع شده که یکی از بزرگ‌ترین سکونتگاه‌های تاریخی فراهان و استان به شمار می‌آید. این محوطه تاریخی در کنار امامزاده احمد بن علی (ع) واقع است. کاوش‌های باستانی برای اکتشافات بیشتر ادامه دارد.

۳- بازار نراق : بازار نراق یکی از آثار باقی مانده و ارزشمند شهر نراق است. مصالح ساختمانی آن آجر است و به دوران قاجار مربوط می‌شود. معماری بازار نراق همراه با حجره‌ها و تیمچه‌ها از ظرافت خاصی برخوردار است و در گذشته رونق زیادی داشته و کاروانسرای شمس السلطنه، حاج مهدی، مساجد، آب انبارها و... را در خود جای داده است.

شکل ۱۹-۵- شهر تاریخی نراق و بازار آن

۴- بازار اراک : مجموعه بازار اراک در سال ۱۲۳۱ ه.ق در بافت مرکزی شهر بنا شد. این بنای تاریخی، ترکیبی از معماری سنتی و مدرن است و در چهار جهت به دروازه‌های اصلی شهر (قبله در جنوب، راهزان در شمال، حاج علی‌نقی در مغرب و شهرجرد در مشرق) منتهی شده است. بازار دارای یک محور شمالی - جنوبی به طول ۸۵ متر و یک محور شرقی - غربی به طول ۶۰ متر است. این دو بازار در محل چهارسوق به هم متصل می‌شوند (چهارسوق در ۶۰ متری جنوبی بازار است). مصالح غالب در ساخت آن آجر با ملات گچ، آهک و خاک رس بوده و سقف آن گنبدی است که در مرکز هر گنبد نورگیری تعبیه شده و کار هواکش را هم انجام می‌دهد. حجره‌ها در راسته بازار استقرار دارند و کارگاه‌های تولیدی باراندازها، انبارها، بازارچه‌های اختصاصی در سراهای بازار (نوذری، کتابفروشی، آفایی، گلشن و نوروزی) قرار گرفته‌اند. در بازار سایر اماکن مانند مسجد، سقاخانه، حمام و مدرسه علمیه نیز ساخته شده‌اند. بازار جنوبی تا گذر اول دو طبقه است که ارتفاع آن به ۸ متر می‌رسد. به استثنای این مورد بقیه ۴ متر ارتفاع دارد. بازار اراک از نوع بازار صلیبی است. در سال ۱۳۸۸ کف بازار نوسازی شده است.

شکل ۲۰-۵- بازار اراک

۵- حمام چهار فصل : این بنای تاریخی توسط حاج محمد ابراهیم خوانساری در سه قسمت مجزای مردانه، زنانه و اقلیت‌های مذهبی بنا شده است. رخت‌کن حمام مردانه با کاشی‌های هشت رنگ زیبا تزیین شده است و هشت ستونی که گنبد اصلی روی آنها قرار گرفته، دارای پیچ‌های بسیار زیبا و کاشی‌کاری با طرح گل و بوته است. از قسمت اقلیت‌های مذهبی در دو نوبت مردانه و زنانه استفاده می‌شده است.

شکل ۲۱-۵- حمام چهار فصل اراک

در چهار گوشه این اثر تاریخی با استفاده از هنر کاشی کاری نقوش زیبا از فصول مختلف به تصویر کشیده شده‌اند و نام چهار فصل به همین دلیل برای آن انتخاب شده است. این بنا مربوط به دوران قاجاریه است که به موزه تبدیل شده است. در این موزه در دو بخش مردم‌شناسی و باستان‌شناسی اشیاء و ظروف سفالی، شیشه‌ای، فلزی، سلاح‌های جنگی و... از دوران اسلامی و قبل از اسلام نگهداری می‌شوند.

۶- کاروانسرای دودهک: این کاروانسرا در مسیر جاده دودهک به دهستان خورمه در فاصله ۲۰۰ متری سمت راست بزرگراه قم به دلیجان قرار دارد. رودخانه قمرود از جنوب غربی این کاروانسرا می‌گذرد و پل تاریخی دودهک روی این رودخانه ساخته شده است. پل و کاروانسرا از یادگارهای دوره صفویه هستند و در مسیر تاریخی جاده ابریشم احداث شده‌اند.

شکل ۲۲-۵- کاروانسرای دودهک

۷- قلعه دختر (قیز قلعه): یکی از مهم‌ترین آثار شگفت‌انگیز معماری کشور که در یکی از مناطق صعب‌العبور ایران در دوره باستان ساخته شده قیز قلعه ساوه است. عبادتگاه و دژ دفاعی قلعه دختر روی صخره بلندی مشرف به دشت ساوه بنا شده و از دو بخش اصلی دژ دفاعی و قصر تشکیل شده است.

شکل ۲۳-۵- قیز قلعه ساوه

توانمندی‌های استان

۸- بیت حضرت امام خمینی(ره): این بنا در محله سه پل شهر خمین در حدود ۱۷۰ سال پیش ساخته شده است. سید احمد، جدّ حضرت امام خمینی(ره)، بعد از مهاجرت به خمین این عمارت را به مبلغ یکصد تومان در تاریخ ۱۵ ربیع الثانی ۱۲۵۵ هـ.ق خریداری کرده است. این منزل دارای چهار حیاط است که هر کدام کاربری خاص داشته‌اند؛ به طوری که از حیاط بیرونی برای تدریس و جلسه گفت و گو و از حیاط اندرونی برای زندگی خانواده مرحوم حاج شیخ مصطفی، پدر حضرت امام خمینی(ره) استفاده می‌شده است. اتاق‌ها زمستان‌نشین و تابستان‌نشین‌اند.

شکل ۲۴-۵- بیت حضرت امام خمینی(ره) در خمین

شکل ۲۵-۵- روستای وفس

۹- روستای تاریخی وفس: این روستا در شهرستان کمیجان قرار دارد. چشم‌اندازهای طبیعی و کوهستانی آن توجه گردشگران را به خود جلب می‌کند. مردم آن به گویش تاتی سخن می‌گویند. این روستا مستعد سرمایه‌گذاری جهت گردشگری است.

شکل ۲۶-۵- موزه مردم شناسی آشتیان

۱۰- موزه‌ها: موزه‌های حمام چهار فصل، مفاخر، حسن‌پور، سلطان‌آباد، جانورشناسی دانشگاه اراک و موزه مردم‌شناسی آشتیان، مردم‌شناسی خمین، مردم‌شناسی گنجه چهار سوق ساوه، مردم‌شناسی مسجد جامع ساوه و موزه آب شهر نراق از مکان‌های گردشگری استان‌اند.

شکل ۲۷-۵- موزه چهار سوق ساوه

برای مطالعه

جدول ۱-۵- موزه‌های استان مرکزی در سال ۱۳۹۰

ردیف	نام موزه	محتوی موزه	قدمت بنای موزه	سازمان اداره کننده	سال تأسیس
۱	مسجد جامع ساوه	بنای تاریخی	صدراسلام قاجار	میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری	-
۲	چهار فصل	باستان‌شناسی و مردم‌شناسی	قاجار	میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری	۱۳۷۳
۳	صنایع دستی حسن پور	صنایع دستی	قاجار	میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری	۱۳۸۲
۴	سالار محتشم خمین	مردم‌شناسی	قاجار	میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری	۱۳۸۵
۵	وزیر دفتری آشتیان	مردم‌شناسی	قاجار	میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری	۱۳۸۵
۶	سلطان آباد	هنرهای اسلامی	قاجار	میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری	۱۳۸۶
۷	گنبد چهارسوق ساوه	باستان‌شناسی و مردم‌شناسی	قاجار	میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری	۱۳۸۶
۸	مفاخر	معرفی مفاخر	قاجار	میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری	۱۳۸۸
۹	تکیه فرمپین	مردم‌شناسی - هنرهای معاصر	قاجار	میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری	۱۳۹۰
۱۰	نسخ خطی آشتیان	کتابت و نسخ خطی	قاجار	میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری	۱۳۹۰
۱۱	بیت امام خمینی	شخصیت حضرت امام	قاجار	بنیاد حفظ و نشر آثار امام خمینی	-
۱۲	حیات وحش	تاریخ طبیعی	معاصر	سازمان حفاظت محیط زیست	۱۳۷۸
۱۳	شهدا	شهدا	معاصر	بنیاد شهید و امور ایثارگران	۱۳۸۴
۱۴	موزه آب نراق	تخصصی	قاجار	شهرداری نراق	۱۳۸۵
۱۵	آموزش و پرورش	تخصصی	معاصر	آموزش و پرورش	۱۳۸۸
۱۶	دفاع مقدس	تخصصی	معاصر	بنیاد حفظ آثار و نشر ارزش‌های دفاع مقدس	۱۳۸۸

شکل ۲۸-۵- مسگری

شکل ۲۹-۵- فرش استان

صنایع دستی و سوغات

صنایع دستی یکی از منابع ارزشمند در اقتصاد به شمار می‌آید و استان مرکزی در زمینه این صنعت از توانمندی مناسبی برخوردار بوده است و در گذشته بخشی از درآمد اقتصادی مردم را صنایع دستی تأمین می‌کرده است. یکی از صنایع مهم دستی در این استان، صنعت فرش‌بافی است که نقش و بافت‌های آن شهرت جهانی داشته است.

مهم‌ترین صنایع دستی در استان مرکزی عبارت‌اند از: فرش بافی، قلمزنی، گیوه‌سَنجَن، جاجیم، آینه‌کاری، سوزن‌دوزی، مسگری، سفالگری، گلیم، معرق‌کاری، مس‌چکشی، منبت‌کاری و . . .

مهم‌ترین سوغات‌های استان عبارت‌اند از: خشکبار، کشک، برگه زردآلو، فتیر، گل و گیاه زینتی، صابون، طالبی، انار، گردو، حلوا ارده، فندق، بادام، عسل و جوزقند، پسته (زرنده و ساوه).

شکل ۳۲-۵- جوزقند نراق

شکل ۳۱-۵- قلمزنی

شکل ۳۰-۵- کشک روستایی

فعالیت ۲-۵

- ۱- درباره یکی از جاذبه‌های گردشگری محل زندگی خود گزارشی تهیه کنید.
- ۲- از جاذبه‌های گردشگری محل زندگی خود عکسی تهیه کنید و در کلاس درس درباره آن توضیح دهید.

برای مطالعه

چشم‌انداز گردشگری استان مرکزی

آیا می‌دانید چگونه گردشگری در استان رونق می‌گیرد و در اقتصاد استان چه تأثیری می‌گذارد؟ چشم‌اندازهای گردشگری در استان ما کدام‌اند و با چه محدودیت‌ها و موانعی مواجه‌اند؟ امروزه در دنیا، گردشگری را صنعت می‌دانند. یکی از فعالیت‌های مهم در زمینه رونق گردشگری شناسایی مکان‌های مستعد است تا با مطالعه و برنامه‌ریزی در آن مکان‌ها صنعت گردشگری تقویت شود.

برای رونق گردشگری در استان ما مکان‌های زیر برای سرمایه‌گذاری مستعدند:

● **اراک:** ایجاد تأسیسات گردشگری، در حاشیه تالاب میقان (کویر میقان)، درّه گردو، روستای هزاوه، منطقه هفتاد قله، درّه مودر، درّه نظم‌آباد، منطقه تخت سادات کرهرود، روستای خانه میران، منطقه حسین‌آباد بغدادی، پارک کلاله سنجان.

● **خنداب:** ایجاد دهکده گردشگری در حاشیه رودخانه شرا و باغ دهنو.

● **محلات:** احداث دهکده‌های گردشگری آبگرم، باغ بزرگ گل و گیاه و باغ پرندگان، اطراف خورهه، سرچشمه و فضای اطراف آن.

● **ساوه:** احداث مجتمع تفریحی ورزشی در مجاورت سد الغدیر، سایت تفرجگاهی حاشیه رودخانه قره چای، بنای قیز قلعه و مجتمع‌های بین راهی.

● **خمین:** احداث تأسیسات گردشگری در ورچه، پارک بوجه، سد کاظم‌آباد، فریق، سد جوادیه و دهکده توریستی، فضای تفرجگاهی در منطقه فلمستان روستای گوشه و کنار آبگیر روستای خان‌آباد.

● **دلیجان:** ایجاد تأسیسات گردشگری در درّه جاسب، دودهک، هستیجان، روستای واران، اطراف سد ۱۵ خرداد.

● **تفرش:** ایجاد تأسیسات منطقه گردشگری در روستای طراران، سد کشه، روستای دل‌آرام، کوی باران، چایخانه و رستوران بین‌راهی در کاروانسرای روستای دولت‌آباد، احداث مجتمع اقامتی و رفاهی در مجاورت امامزاده مشهد ذلف‌آباد.

● **آشتیان:** ایجاد تأسیسات منطقه گردشگری در روستای گرکان، قلعه مستوفی الممالک، منطقه آسیاب جفتی، دشت مزارع، دامنه کوه‌های شمالی.

● **زرنديه:** ایجاد تأسیسات گردشگری در روستای چلسبان و چناقچی علیا، کاروانسرای خشک‌رود و مجتمع بزرگ بین‌راهی.

● **کمیجان:** ایجاد دهکده گردشگری در روستای اسفندان، وفس، فردقان، سد یاسبلاغ و آمره.

● **شازند:** احداث دهکده و مجتمع گردشگری در اسکان، سراب بلاغ حک، دریاچه سد هندودر، سرآب عباس‌آباد و دامنه کوه لجور.

فعالیت ۳-۵ ✓

– در محل زندگی شما چه مکان‌هایی برای سرمایه‌گذاری در زمینه گردشگری مناسب‌اند؟ چه امکاناتی دارند؟

راه‌های رونق گردشگری در استان

رونق صنعت گردشگری نیازمند توسعه زیرساخت‌های اقتصادی، اجتماعی، عمرانی و فرهنگی است. یکی از مهم‌ترین عوامل مؤثر توجه و باور به توسعه گردشگری و اهمیت آن در تبادل فرهنگی، اشتغال‌زایی، درآمد ملی و... است. برای رونق گردشگری در استان اقدامات زیر مناسب‌اند:

- تدوین طرح جامع گردشگری استان در جهت سند چشم‌انداز بیست ساله؛
- توسعه زیرساخت‌های حمل و نقل (بزرگراه، جاده، راه آهن و...);
- توسعه مراکز اقامتی، رفاهی و بهداشتی (هتل، مجتمع بین راهی و نمازخانه)؛
- تشویق و حمایت بخش خصوصی به سرمایه‌گذاری در صنعت گردشگری؛
- معرفی مراکز گردشگری از طریق پایگاه اینترنتی، رسانه‌های محلی، استانی و ملی؛
- توسعه صنایع دستی هنری و سوغات در شهرستان‌ها و روستاهای تاریخی.

برای مطالعه

مناطق نمونه گردشگری در استان

برخی از مناطق استان جهت توسعه گردشگری مطالعه و شناسایی شده‌اند تا با حمایت دولت و مشارکت بخش خصوصی زمینه سرمایه‌گذاری در آنها فراهم گردد که عبارت‌اند از:

منطقه نمونه گردشگری تخت سادات، خانه‌میران، پارک کلاله، تالاب میقان، دره گردو، هزاوه، هفتاد قلعه در شهرستان اراک؛ سد الغدیر؛ قیز قلعه در ساوه، بهار اردهال، نراق، منطقه جاسب، غار نخجیر نراق در دلیجان؛ آبگرم، خورده در محلات، کوه باران، خانک در شهرستان تفرش، دو خواهران آستانه، وفس در کمیجان، حاشیه رود قره‌چای در منطقه خنداب و منطقه چناقچی، پرندینه در زرندیه و پارک بوجه در شهرستان خمین.

۱- مناطق نمونه گردشگری مناطقی هستند که دارای محدوده و مساحت معین بوده و در جوار یا محدوده جاذبه‌های طبیعی، تاریخی، فرهنگی، مذهبی و یا مکان‌هایی که پتانسیل ایجاد تأسیسات گردشگری را دارند تأسیس می‌شود.

بیشتر بدانیم

- طی برنامه سوم، استان مرکزی کمتر از یک درصد امکانات و تجهیزات اقامتی کشور را دارا بوده و از رتبه ۲۴ کشوری در این زمینه برخوردار است.
- سهم استان مرکزی از گردشگری و جهانگردان خارجی (طی سال‌های ۸۳-۱۳۷۹) ۰/۳ درصد بوده است.
- کل سرمایه‌گذاری بخش خصوصی استان مرکزی در بخش گردشگری طی سال‌های برنامه سوم توسعه ۷/۷ درصد بوده است.

فعالیت ۴-۵

شما چه اقدامات دیگری را برای رونق گردشگری پیشنهاد می‌کنید؟

بیشتر بدانیم

مراکز گردشگری استان مرکزی به تفکیک شهر یا شهرستان

ردیف	شهرستان	مراکز گردشگری (جاذبه‌های طبیعی، تاریخی، مذهبی)
۱	آشتیان	موزه صنایع دستی معتمد الایاله، آب انبار آشتیان، آب انبار گرکان، امامزادگان قاسم، اسماعیل، عبدالله، فاطمه صغری و محسن (علیهم السلام)، سد، قلعه علی نقی بیگ، منزل دکتر قریب، آسیاب جفتی و آتشکده وره
۲	اراک	دریاچه میقان، هفتاد قله، قله مودر، چشمه‌های چکاب، چپقلی، غارهای سفید خانی و انجدان، پارک‌های جنگلی، موزه چهار فصل، موزه مفاخر اراک، مجموعه بازار، مقبره آقا نورالدین عراقی، بقعه پیر مرادآباد، بقعه شاه قلندر و شاه غریب و چهل دختران در انجدان، سنگ نوشته‌های دره چکاب، مدرسه سپهداری، موزه حمام چهار فصل، موزه سلطان‌آباد، موزه حیات وحش، موزه صنایع دستی حسن پور، قلعه حاج وکیل، کاروانسرا، برج شیشه، منزل خاکباز، امامزادگان (ع) محمد عابد در مشهد میقان، آمنه خاتون و عبدالله در شهر اراک، حوا خاتون در روستای موت‌آباد، شاهزادگان محمد و یوسف در روستای شاهسواران، امامزاده هفتاد و دوتن در شهر ساروق، منطقه تخت سادات در شهر کرهرود و بارک کلاله در شهر سنجان، روستای تاریخی هزاوه، کلیسای مسروب مقدس و قنات ابراهیم‌آباد

توانمندی‌های استان

۳	تفرش	کوه گوجه، غار علی خورنده، چشمه آب معدنی گراو، چاه آشفشان، آبشار قطره باران، بقعه ابوالعلا، آرامگاه دکتر حسایی، امامزادگان شاهزاده احمد در روستای کوهین، شاهزاده قاسم در روستای ترخوران، شاهزاده هادی در روستای جمزقان، امامزاده عاقب در روستای بناپر، گنبد بی‌بی در تفرش، امامزاده و مسجد ششناو، آب انبار بلور، تکیه زاغرم، قلعه حیدری و روستای خانک
۴	کمیجان	کوه‌های وفس، تپه چلبی، دره سرسبز ترلان، حاشیه سد یاسبلخ، حاشیه سد میدانک، روستای تاریخی وفس، آتشکده فردقان، امامزاده حسین(ع) و زینب خاتون، تپه‌های باستانی آمره، چهرقان، ضیاءآباد مربوط به دوره مادها و هخامنشیان و تپه‌های باستانی میلاجرد
۵	شازند	کوه راسوند، قلعه شهپاز، سراب عباس‌آباد، اسکان، پنجعلی، چشمه عمارت، غارهای شازند و سوله خونزا، پل دوآب شهر توره، کوه لجور، امامزاده سهل‌بن‌علی(ع) در شهر آستانه، دره سماخلی، باغک، چشمه دو خواهران، بلاغ حک، اسکان و شکارگاه‌ها
۶	خنداب	حاشیه رودخانه شرا و قره چای، تالاب آق گل، باغ‌های خنداب، باغ ده نو، روستاهای تاریخی درمن، آدشته، گورستان ارامنه روستای گوره‌زار، امامزادگان شاهوار، دیزآباد، شاهزاده اسماعیل، امامزاده محمد مسعود، سنگ سفید، استو، دهچال، بیازآباد، شیت پیغمبر و نهر پشته
۷	هندودر	سد کمال صالح، بیست اسکی باکل، سد خاکی هندودر و شکارگاه
۸	محللات	پارک سرچشمه، چشمه‌های آبگرم، شفا، سلیمانی، حکیم غارهای خان، شاه بلبل، سوراخ گاو، یکه چاه، کشته ریز، باباجابر، آزادخان، گلخانه‌ها، روستای خورمه، قلعه آفاخان محلاتی، قلعه خسروانی، کاروانسرای جون‌آباد، مجسمه عمرو، مسجد جامع، امامزادگان یحیی و فضل‌الرضا، شاهزاده موسی و ابوالقاسم
۹	ساوه	سد الغدیر، کاروانسرای یاسنگان، عبدالغفارخان، خشکه‌رود، گردین، خمسه‌آباد، غار آق‌داش در دهستان کوهپایه، پل تاریخی سرخده، منطقه باستانی مزلقان، تپه آوه، مسجد جامع، مسجد قرمز (انقلاب)، مسجد میدان، مسجد بازار، امامزادگان سید هارون در روستای طراز ناهید، سیدابورضا کنار بازار، سید اسحاق جنب مسجد جامع، سلیمان، فضل و موسی در روستای آوه، شاهزاده اسماعیل در روستای بل‌آباد، بقعه بی‌بی شرف خاتون ۹ کیلومتری ساوه، بقعه اشموئیل پیغمبر(اشمعیل) در شهر ساوه و کاروانسرای باغ شیخ
۱۰	زرنديه	مناطق باستانی بیک، عبدالله‌آباد، گرنک صدرآباد، کاروانسرای شاه عباسی خشک‌رود، کاروانسرای ورده، امامزاده احمد و محمد باقر، کلیسای مریم مقدس، کبوترخانه صدرآباد، امامزادگان پنج تن و سید منصور مأمونیه، مناره مسجد جامع، یخچال مهدی‌آباد و امامزاده عبدالمطلب
۱۱	نوبران و غرق‌آباد	تپه‌های باستانی قیجه (فیلجه)، کل محمد، فسق، طیب و طاهر در روستای آق‌داش، تپه خسرو در روستای دمرچی، تپه خدابنده در روستای خدابنده، تپه سلطان، جوشقان، چشمه بالقلو، غار آق‌داش

۱۲	نیمور	غار گلدار گلچشمه، بقایای آتشکده، قلعه جمشیدی، بقایای سد باستانی، یخچال نیمور، باغ تاریخی جمشیدشاه، بند و تأسیسات آبیاری نیمه‌ور، پایه سنگی پل کناربند، میل میلونه، چاه کمر (سیاه چال)، شاهزاده اسماعیل و چنار نظر کرده آن، قبرستان معروف به بیت المقدس، مسجد جامع کهن، آب انبار، حمام، یخچال، کبوترخانه، آسیاب و کاروانسرا
۱۳	دلیجان	غار نخجیر، سد خاوه، غار سن یک کهک، تپه‌های قلعه سرخ، کیخسرو، مناطق باستانی دوهک، کاروانسرا و پل تاریخی دوهک، قلعه نشست آباد، قبرستان قدیمی واران
۱۴	نراق	آب انبار و حسینیه حاج مهدی نراقی، مسجد جامع، مسجد محله پایین، امامزاده شاه یحیی، شاه سلیمان، ابوالفضل، بی بی زبیده خاتون، بازار و بادگیرها
۱۵	فرمهین	تپه‌های باستانی (تل ماستر، آثروان، مشهد الکوبه، تبرته، جیریا، مخلص آباد، آزاد مرزآباد، مشهد ذلف آباد، علی آباد، وسمه، مرادآباد، غیاث آباد، فارسجان، موجان، دهلق، حاتم آباد، خشدون، کمال آباد سفلی، مصلح آباد، حسین آباد، نوازن، مرجان، بورقان و...) که غالباً متعلق به دوره ساسانی‌اند. امامزاده شاهزاده حسین در نظام آباد، امامزاده ابراهیم در مشهد الکوبه
۱۶	خمین	بیت قدیمی حضرت امام خمینی (ره)، مسجد جامع، قلعه سالار محتشم، قلعه‌های تدافعی (قلعه یوجان و شمس، قلعه حشمت الدوله)، منزل میزانونورا... مغزی، آسیاب‌های بادی، تیمچه بازار، کاروانسراهای (قهرمانی، مستوفی، شاهین) محله‌های قدیمی خمین (دامبره، شهریار، گوشه، قلعه، اسماعیل بیگی، سبزیکاری، رازی، شاهین) پل‌های تاریخی گلماگرد عتیق، اسدآباد، جلماجرد، کبوترخانه‌ها (طنجران، هویه) سنگ نگاره‌های تیمره، کتیبه تاریخی سد خاکی حسین آباد و رضاآباد، غارها (کوه هفت سواران، الوند لکان، شیرخانی، پیر علی اکبر، کوه انگشت لیز، کوه سرخ) دخمه‌ها (روستای سرکوبه) امامزادگان (ع) (عبدالله در ریحان، ابوطالب، عبدالله در میشیجان، امامزاده حسن در روستای طیب آباد، اسماعیل در یوجان، سلیمان و ابوالفتوح در دهنو، اهل ابن علی در خشتیجان، سلیمان و ابوالفتوح در دهنو، آقا سیدعلی در سرطاق، اهل ابن علی در خشتیجان، محمد در خمین، محمد مالک در روستای گوشه، خدیجه خاتون در حشمتیه، عبدالله ابن امام موسی (ع) در زورقان، زینب خاتون در تهیق)

درس ۱۳ توانمندی‌های اقتصادی استان

استان مرکزی با موقعیت ممتاز جغرافیایی، نیروی انسانی متخصص، قرار گرفتن در مسیر ارتباطی شمال به جنوب و غرب به شرق، عبور خطوط انرژی (نفت، گاز و برق)، استقرار مراکز صنعتی و دانشگاهی، مفاخر برجسته مذهبی و علمی، اراضی مستعد کشاورزی و مراتع، ذخایر معدنی، نزدیکی به قطب‌های صنعتی و بازار مصرف از توانمندی‌های اقتصادی بسیار مناسبی برخوردار است. این عوامل باعث توانمندی استان در بخش‌های کشاورزی، صنعت و خدمات شده‌اند.

جدول ۲-۵- توزیع جمعیت شاغل ده سال و بیشتر در بخش‌های اقتصادی بر اساس سرشماری سال ۱۳۸۵

خدمات	کشاورزی	صنعت
٪ ۲۴/۱۰	٪ ۲۶	٪ ۴۹/۹۰

الف - بخش کشاورزی

استان مرکزی به علت آب و هوای متنوع، اراضی و دشت‌های حاصل خیزی مثل دشت ساوه، فراهان، شازند، اراک، خنداب و خمین، خاک مناسب، نیروی انسانی، به کارگیری تجهیزات پیشرفته و مدرن در کشاورزی، اصلاح روش‌های کاشت، داشت، برداشت، کنترل آب‌های سطحی، حفر چاه‌های عمیق و نیمه عمیق از توانمندی بالایی در تولید محصولات کشاورزی برخوردار است. ۴۶ درصد اراضی زیر کشت استان مرکزی به صورت کشت دیمی و ۵۴ درصد کشت آبی است.

شکل ۳۳-۵- محصولات باغداری استان مرکزی

استان مرکزی در سال ۱۳۸۸ در تولید گندم رتبه سیزدهم کشور، انار رتبه سوم، گل‌های زینتی رتبه دوم، لوبیا رتبه سوم، جو آبی رتبه پنجم و انگور رتبه نهم را به خود اختصاص داده است. مهم‌ترین محصولات کشاورزی استان عبارت‌اند از: گندم و جو در شهرستان‌های اراک، فراهان، خنداب، شازند، کمیجان، زرنديه و ساوه؛ انار، طالبی، خربزه و پسته در ساوه و زرنديه؛ لوبیا در خمین، گل‌های زینتی در محلات، انگور در اراک و شازند؛ هلو، گیلان، گوجه فرنگی و خیار در خنداب؛ چغندر قند در شازند و خمین و سیب زمینی در فراهان.

شکل ۳۴-۵- محصولات کشاورزی (گردو، لوبیا، سیب زمینی و شلیل)

استان مرکزی از نظر تولید فراورده‌های پروتئینی و دامی با داشتن ۳/۲۶ درصد واحد دامی کشور، تولید ۵/۶۶ درصد گوشت قرمز، ۳/۳ درصد گوشت مرغ، ۳/۱۲ درصد تخم مرغ، ۳/۳۶ درصد شیر را در کشور در سال ۱۳۸۵ به خود اختصاص داده است. با توجه به اینکه استان مرکزی حدود ۱/۸۲ درصد از مساحت و ۲ درصد از جمعیت کشور را در بر گرفته، اگر در هر محصولی بیش از ۲ درصد تولید کشور را به خود اختصاص دهد، بیانگر توانمندی استان در تولید آن است.

جدول ۳-۵- مجموع اراضی زراعی زیر کشت استان مرکزی در سال ۱۳۸۵

لوبیا	یونجه و اسپرس	جو	گندم	محصولات زیر کشت به هکتار
۴/۰۱	۶/۲۳	۱۱/۵۲	۶۹/۲۲	درصد
۱۳۱۶۱	۲۰۴۲۹	۳۷۷۸۴	۲۲۸۳۲۷	هکتار

هر چند استان ما از نظر زراعت، باغداری، تولیدات گلخانه‌ای، پرورش ماکیان، پرورش زنبور عسل و پرورش دام‌های بزرگ و کوچک دارای توانمندی‌های زیادی است و توانسته جایگاه مناسبی در کشور داشته باشد اما اگر محدودیت‌ها و مشکلات این بخش نیز شناسایی و برطرف شود، توانایی استان در این بخش چندین برابر خواهد شد. برخی از مشکلات در بخش کشاورزی عبارت‌اند از:

محدودیت منابع آب، یکپارچه نبودن اراضی زراعی، کمبود و توزیع نامناسب زمانی و مکانی بارش، کمبود ماشین‌آلات، مهاجرت روستاییان، ناکافی بودن صنایع تبدیلی، تمایل کم سرمایه‌گذاران به سرمایه‌گذاری در بخش کشاورزی، پایین بودن راندمان

آبیاری (تنها ۲/۵۷ درصد از بهره‌برداران از سیستم آبیاری بارانی و ۶ درصد از سیستم آبیاری قطره‌ای استفاده می‌کنند.)، افت سطح آب‌های زیرزمینی در دشت‌های فراهان، شازند، ساوه و اراک.

فعالیت ۵-۵

- ۱- مهم‌ترین محصولات کشاورزی شهرستان یا دهستان یا روستای محل زندگی خود را بنویسید.
- ۲- کشاورزان منطقه محل زندگی شما با چه مشکلاتی روبرو هستند؟

ب - صنعت

استان ما به دلیل نزدیکی به تهران و سیاست عدم تمرکز صنایع تا فاصله ۱۲۰ کیلومتری تهران، واقع شدن در مسیر راه‌های ارتباطی جنوب و غرب کشور به پایتخت، عبور راه آهن سراسری و انتقال خطوط انرژی (نفت، گاز و برق)، موقعیت مناسبی را برای استقرار صنایع بزرگ و کوچک برخوردار است. استقرار صنایع موجب ایجاد اشتغال، درآمد و توسعه اقتصادی و اجتماعی گردید و با استمرار ایجاد کارگاه‌های صنعتی، استان مرکزی به چهارمین قطب صنعتی در کشور تبدیل شده است اما ادامه تأسیس مراکز صنعتی نیازمند مطالعه، مکان‌یابی، نیازسنجی و شناخت توانمندی‌های هر منطقه است تا تعادل و توازن محیط طبیعی حفظ و زمینه توسعه پایدار فراهم شود.

مهم‌ترین صنایع استان مرکزی عبارت‌اند از:

صنایع پتروشیمی، پالایشگاه، نیروگاه حرارتی، رنگ‌سازی، ماشین‌سازی، آلومینیوم‌سازی، آذراب، هپکو، آلومرول، واگن پارس، کمباین‌سازی، کابل‌سازی در جنوب غرب استان و صنایع لاستیک و پلاستیک‌سازی، محصولات کانی غیرفلزی، تولید کاغذ، مواد غذایی، مس‌کاو، فوسازی، چینی، ریخته‌گری، لوله و اتصالات، روغن موتور، سرامیک، خودروسازی، موتورسیکلت، شیرآلات گازی در شمال استان و صنایع نساجی و ریسندگی بافندگی در جنوب شرقی استان.

جدول ۴-۵- توزیع نسبی شاغلان کارگاه‌های صنعتی بر حسب شهرستان تا سال ۱۳۸۵ به درصد

شهرستان	آشتیان	اراک	تفرش	خمین	دلیجان	زرنديه	ساوه	شازند	محلات
درصد	۰/۴۵	۲۵/۸۲	۲/۴۳	۱/۴۱	۵	۰/۲۷	۴۸/۴۵	۵/۳۶	۰/۸۲

شکل ۳۵-۵- ماشین سازی اراک

شکل ۳۶-۵- آلومینیوم سازی اراک

شکل ۳۸-۵- کارخانه نخ ریزی خمین

شکل ۳۷-۵- کمباین سازی اراک

توانمندی‌های استان

مهم‌ترین مشکلات صنایع استان عبارت‌اند از :

- کمبود خدمات (بازرگانی، مالی، بانکی و مهندسی)؛
- محدودیت منابع آب استان و پایین رفتن سطح آب‌های زیرزمینی؛
- پایین بودن سطح فناوری اغلب واحدهای صنعتی و معدنی؛
- پایین بودن بهره‌وری عوامل تولید.

اگر مشکلات صنایع با تدابیر و راه‌های مناسب کاهش یابند، به تدریج سهم و توانمندی استان در سطح ملی و فراملی افزایش

می‌یابد. برای کاهش محدودیت‌ها در بخش صنعت بهتر است که فعالیت‌های زیر انجام گیرند :

- ۱- توسعه و گسترش صنایع جدید و اجتناب از گسترش‌های صنایعی که نیاز زیادی به آب دارند؛
- ۲- تقویت و ارتقای سطح خدمات پشتیبانی، آموزش و تشویق و جذب نیروهای متخصص؛
- ۳- تأکید بر حفظ توازن و تعادل محیط زیست در استقرار واحدهای صنعتی و معدنی؛
- ۴- ایجاد زمینه برای جذب سرمایه‌گذاری داخلی و خارجی، تقویت زیرساخت‌ها، حمل و نقل زمینی - هوایی، بازاریابی، گمرک، صادرات و بازار بورس.

شکل ۴۰-۵ پایانه مسافری اراک

شکل ۳۹-۵ فرودگاه اراک

فعالیت ۵-۶

۱- کارگاه‌های صنعتی را که در محل زندگی شما واقع شده‌اند، نام ببرید. به نظر شما علت ایجاد آنها در این

محل چه بوده است؟

۲- ایجاد واحدهای صنعتی چه اثری در توسعه منطقه دارند؟

بیشتر بدانیم

شرکت ماشین‌سازی اراک در سال ۱۳۴۸ (ه.ش) فعالیت تولیدی خود را آغاز نمود و در حال حاضر به‌عنوان بزرگترین مجتمع صنعتی کشور در عرصه صنایع نفت و گاز و پتروشیمی و پالایشگاهی، تولید دیگ‌های بخار، پل و سازه‌های فلزی، محصولات متالورژی اعم از تولید مقاطع فولادی، رینگ‌ها و چرخ قطار، انواع فلنج، گلوله‌های فولادی، شیرآلات نفت و گاز و شیرهای سرچاهی و نیز ماشینکاری قطعات سنگین به فعالیت می‌پردازد، طراحی و ساخت

بزرگترین و قطورترین برج‌های تقطیر پالایشگاهی جهت نصب در پالایشگاه امام خمینی (ره) شازند، طراحی و ساخت پل‌های عظیم کارون ۳ و ۴، طراحی و ساخت مخازن کروی و مخازن تحت فشار و ذخیره بخشی از افتخارات تاریخ درخشان این شرکت می‌باشد که علاوه بر تأمین بخشی از نیازهای کشور در عرصه صنعت سنگین، محصولات خود را به کشورهای مختلف نیز صادر می‌نماید. تولیدات این شرکت با توجه به انطباق با استانداردهای جهانی از کیفیت بسیار بالایی برخوردار است که قابلیت رقابت با مشابه خارجی آن را نیز دارا می‌باشد.

اولویت سرمایه‌گذاری در صنعت استان مرکزی

آیا می‌دانید توانمندی استان در کدام گروه صنعت است؟ در کدام صنایع باید سرمایه‌گذاری کرد؟

با توجه به توانمندی‌های نهفته در مناطق استان، بهتر است برای ارتقای توانمندی صنعتی استان با اولویت، در صنایع زیر

سرمایه‌گذاری کرد :

۱- صنایع غذایی، دارویی و بهداشتی؛

۲- صنایع شیمیایی و سلولزی؛

۳- صنایع برق و الکترونیک؛

۴- صنایع معدنی و کانی غیرفلزی؛

۵- صنایع فلزی، ماشین‌سازی و تجهیزات.

— شهرک‌های صنعتی : به منظور ساماندهی و استفاده بهینه از منابع و امکانات زیرساختی (آب، برق، گاز، تلفن، راه دسترسی،

توانمندی‌های استان

آماده‌سازی، جدول‌گذاری، فضای سبز، روشنایی معابر، ساختمان اداری، رفاهی، خدماتی، تجارتي، شبکه فاضلاب، تصفیه‌خانه، دسترسی به اینترنت، جاده، راه‌آهن، فرودگاه، گمرک، بانک، خدمات الکترونیکی اقدام به احداث شهرک‌های صنعتی شده است) در استان مرکزی تا سال ۱۳۸۸ بیش از ۱۸ شهرک صنعتی تأسیس شده که حدود ۱۱۸۶ واحد در آنها مستقر و برای ۱۳۷۰۶ نفر اشتغال ایجاد شده است. در این شهرک‌ها با توجه به توانایی منطقه، صنایع فلزی، شیمیایی، کانی، غیرفلزی، برق، الکترونیک و نساجی برای فعالیت تولیدی مجازند. استقرار ۱۸ شهرک صنعتی در استان بیانگر توانمندی صنعتی استان در پیشرفت و سازندگی کشور است و افزایش آن نیازمند مطالعات نیازسنجی و شناخت منطقه است تا تعادل محیط زیست حفظ و بهره‌وری از منابع رعایت شود.

مهم‌ترین شهرک‌های صنعتی در استان مرکزی عبارت‌اند از:

شهرک‌های صنعتی امان‌آباد، خیرآباد، امیرکبیر و ایبک‌آباد در شهرستان اراک و شهرک‌های صنعتی شهرهای آستانه، شازند، خمین، دلیجان، زاویه، ساوه، محلات و نوران.

— **نواحی صنعتی:** یکی از اقدامات در استان، ایجاد نواحی صنعتی، برای استفاده مطلوب از سرمایه‌گذاری‌ها بوده است. در استان مرکزی بیش از ۱۱ ناحیه صنعتی با ظرفیتی معادل ۴۸۸ واحد ایجاد شده‌اند. در این نواحی صناعی با زمینه‌های شیمیایی، غذایی و فلزی مستقر شده‌اند که مهم‌ترین آنها عبارت‌اند از:

ناحیه صنعتی شهید فروزان در مجاورت شهر ساروق، شهدای گرگان در شهرستان آشتیان، شهدای راونج در شهرستان دلیجان، ناحیه صنعتی نخجیروان در شهرستان محلات، شهید عبدالعلی سعیدی و شهدای خرم‌دشت در شهرستان خمین، ناحیه صنعتی یرندک (زرندیه) و نواحی صنعتی بابایی و نهرمیان در شهرستان شازند.

شکل ۴۲-۵- شهرک صنعتی خمین

شکل ۴۱-۵- شهرک صنعتی اراک ۲ (ایبک‌آباد)

شکل ۴۳-۵- شهرک صنعتی فراهان

بیشتر بدانیم

شهر صنعتی کاوه با مساحتی بالغ بر ۳۰۰۰ هکتار در فاصله ۱۰ کیلومتری شهر ساوه در سال ۱۳۵۲ تأسیس شده است. این شهر که بزرگترین شهر صنعتی ایران است، به دلایلی چون موقعیت جغرافیایی ممتاز و نزدیکی به تهران، مجاورت با فرودگاه بین‌المللی امام خمینی و اتوبان تهران - ساوه و نزدیکی به منطقه آزاد سلفچگان به یک قطب صنعتی بین‌المللی تبدیل شده است. این شهر دارای تمام امکانات زیربنایی و تأسیسات همچون پست و مخابرات، شبکه فاضلاب، هتل ۴ ستاره، خط آهن اختصاصی، پاسگاه پلیس، تصفیه‌خانه فاضلاب صنعتی و ... است.

فعالیت ۵-۷

– تفاوت بین شهرک صنعتی و ناحیه صنعتی چیست؟

– صنایع دستی

استان مرکزی از گذشته در زمینه صنایع دستی فعال و مشهور بوده است. صنعت قالی‌بافی، به‌ویژه فرش ساروق از شهرت جهانی برخوردار است. از دیگر صنایع استان می‌توان به گلیم برجسته، مسگری، قلم‌زنی روی مس، طراحی، نقشه‌کشی فرش، رنگری، رفوگری، جاجیم بافی، هنر صنایع چوبی، منبت کاری، معرق، خراطی، نازک کاری، گیوه‌بافی، سفالگری، صنایع فلزی، تذهیب، مجسمه و گل سازی اشاره کرد.

شکل ۴۶-۵- جاجیم بافی

شکل ۴۵-۵- مشبک کاری

شکل ۴۴-۵- سفال‌گری

— معادن استان مرکزی

آیا می‌دانید تا کنون چند ماده معدنی در استان ما کشف شده است؟

در استان مرکزی ۴۱ ماده معدنی از ۱۲۷ معدن بهره‌برداری می‌شود که شامل ۴/۸ درصد از معادن فعال کشور است. این استان رتبه هفتم را در کشور از لحاظ تعداد معادن به خود اختصاص داده است که از این میان ۳۶ درصد معادن شن و ماسه، ۲۴ درصد سنگ‌های تزئینی و ۱۰ درصد آن را معادن باریت تشکیل می‌دهد. بیشتر این معادن به ترتیب در ساوه، اراک، محلات، دلیجان و خمین پراکنده است. مهم‌ترین معادن استان عبارت‌اند از: سنگ آهن در شمس‌آباد اراک، سولفات سدیم در کویر میقان اراک، باریت، سرب، روی، سنگ‌های تزئینی، سنگ آهک خرقان زرنديه و گچ کائولن در نوبران ساوه، محلات، دلیجان و خمین.

شکل ۴۷-۵- معدن سنگ محلات

در استان مرکزی بیش از ۱۸ واحد تولیدی پودرهای میکرونیزه (پودر گچ، تالک، کربنات کلسیم، باریت، کودهای آلی و ...) است که از این نظر رتبه اول را در کشور داراست.

بیشتر بدانیم

پ — خدمات

سهم استان مرکزی در تولید ملی طی سال‌های برنامه دوم و سوم اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی کشور به طور متوسط ۵ درصد بوده که بیانگر نقش مهم اقتصادی استان در کشور است و بیش از ۶ درصد از صادرات کشور به استان مرکزی اختصاص دارد و از این نظر در رتبه هفتم قرار دارد. همچنین با دارا بودن سرانه بیش از ۱۰۴ دلار در صادرات غیرنفتی در رتبه سوم کشور قرار دارد. استان مرکزی به دلیل مزیت‌های نسبی در تولید و صادرات کالاها و محصولات صنعتی، وجود قابلیت‌های مناسب در بخش صنعت، معدن، کشاورزی، تولیدات دامی، صنایع دستی، خدمات فنی — مهندسی و امکانات حمل و نقل ریلی از توانمندی مطلوبی برخوردار است.

بخش خدمات استان در سرشماری سال ۱۳۸۵ بیش از ۲۴ درصد از جمعیت شاغل را جذب کرده است و با پشتیبانی از تولیدات بخش کشاورزی و صنعت، صادرات استان را از سال ۱۳۸۲ تا کنون بیش از واردات آن کرده است. به طوری که محصولات کشاورزی استان (انار، لوبیا، طالبی، گل و گیاه زینتی، پسته، انگور و کشمش) به بیش از ۱۹ کشور دنیا صادر می‌شود و محصولات صنعتی شامل پتروشیمی، شمش و پروفیل آلومینیوم، سازه‌های فلزی، تجهیزات نیروگاهی و پالایشگاهی، مخازن، دیگ‌های بخار، پروفیل‌های فولادی، جرنقیل، واگن قطار، ماشین‌آلات راه‌سازی، کمباین، تجهیزات کشاورزی، مصالح ساختمانی (کاشی، سرامیک، چینی‌های بهداشتی و شیرآلات) انواع رنگ، دکل‌های انتقال نیرو، انواع لوازم خانگی، انواع شیشه، قطعات خودرو، لاستیک، سیمان، سنگ‌های تزئینی، انواع مواد غذایی، پودرهای شوینده، داروهای دامی و... به ۶۸ کشور دنیا صادر شده است. صادرات غیرنفتی استان بالغ بر ۵۸ میلیون دلار بوده است و به طور متوسط ۶ درصد از صادرات غیرنفتی کشور را به خود اختصاص داده است. متوسط سرانه غیرنفتی استان ۲۲۵ دلار است، در حالی که متوسط سرانه کشور ۷۷ دلار بوده است و این بیانگر توانمندی استان در بخش خدمات و بازرگانی است.

شکل ۴۹-۵ خدمات گازرسانی

شکل ۴۸-۵ صادرات کارخانه کمباین سازی اراک

- این بخش نیز دارای مشکلات و محدودیت‌هایی است که به برخی از آنها اشاره می‌شود:
- کمبود امکانات و تجهیزات کافی برای ارائه خدمات صادرات و واردات؛
 - کمبود فضا برای انبار و نگهداری کالا و سیلو؛
 - کمبود بنگاه‌های حمل و نقل بین‌المللی، بازاریابی و تبلیغات.
- برای افزایش توانمندی استان در بخش خدمات بهتر است اقدامات زیر انجام گیرد:
- ایجاد مدیریت یکپارچه اطلاعات تجاری؛
 - آموزش و ترویج اصول علمی بازاریابی؛
 - تقویت و گسترش تأسیسات بخش بازرگانی و فعالیت‌های گمرکی.